

Ο ρόλος της Τουρκίας στην ζώνη σύγκρουσης στην Ανατολική Μεσόγειο:

Μια διαφορετική χώρα και μια ματιά στο μέλλον

ΑΣΦΑΛΕΙΑ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Θρασύβουλος Τέρρου ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ειδικός Σύμβουλος ΕΛΙΑΜΕΠ, πρώην Βοηθός Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ

Ο ρόλος της Τουρκίας στην ζώνη σύγκρουσης στην Ανατολική Μεσόγειο:

Μια διαφορετική χώρα και μια ματιά στο μέλλον

Copyright © 2021 | All Rights Reserved
HELLENIC FOUNDATION FOR EUROPEAN & FOREIGN POLICY (ELIAMEP)
49, Vasilissis Sofias Ave., 10676, Athens, Greece
Tel.: +30 210 7257 110 | Fax: +30 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των δημοσιεύσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος.

Θρασύβουλος Τέρρυ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ειδικός Σύμβουλος ΕΛΙΑΜΕΠ, πρώην Βοηθός Γενικός Γραμματέας του ΝΑΤΟ

Περίληψη

- Μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών συνέβαλαν στον μετασχηματισμό του κοινωνικού και πολιτικού τοπίου στην Τουρκία.
- Το πολιτικό Ισλάμ και ο αναγεννημένος εθνικισμός συγκαταλέγονται στους κύριους παράγοντες διαμόρφωσης των αποφάσεων. Οι εθνικές φιλοδοξίες μετατοπίζονται εμφανώς από τη στενή σύνδεση και συμμετοχή στη Δύση, υπό το πρίσμα μιας σαφούς αναβίωσης μιας συγκεκριμένης οπτικής του οθωμανικού παρελθόντος της.
- Η προκύπτουσα εσωτερική πολιτική δυναμική επηρεάζει τη σύνθεση και τον παραδοσιακό δυτικό προσανατολισμό σημαντικών κρατικών θεσμών, συμπεριλαμβανομένου του στρατού.
- Τα παραπάνω μεταφράζονται σε μια τάση απομάκρυνσης της Τουρκικής Δημοκρατίας από τους εταίρους της του περασμένου αιώνα και δύσκολων, αν όχι εχθρικών σχέσεων με τις ΗΠΑ, την ΕΕ και ορισμένα από τα κράτη-μέλη της, καθώς και με άλλα κράτη της περιοχής.
- Η μετάβαση σε έναν πολυπολικό κόσμο συμβάλλει στην τάση αυτή, τροφοδοτώντας τις φιλοδοξίες της κυβέρνησης, αλλά και σημαντικού μέρους της ευρύτερης ελίτ, για αυξημένο ρόλο της Τουρκίας ως περιφερειακής δύναμης και στην παγκόσμια σκηνή.
- Οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους, καθώς και η ΕΕ και τα κράτη-μέλη της, πρέπει να προβούν σε μια σοβαρή αξιολόγηση του μετασχηματισμού της Τουρκίας και του στρατηγικού της προσανατολισμού, κάτι που δεν έχουν πράξει ακόμη.

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής τα τελευταία 15-20 χρόνια έχουμε γίνει μάρτυρες μιας σοβαρής απόκλισης από έναν κατά βάση δυτικό προσανατολισμό, μιας αυξανόμενης χρήσης της διπλωματίας καταναγκασμού, ακόμη και της απροκάλυπτης απειλής και χρήσης βίας, σε μια περιοχή επιχειρήσεων η οποία διευρύνεται. Το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι τι οδήγησε στις συνθήκες που επέτρεψαν κάτι τέτοιο να συμβεί και τι βρίσκεται πίσω από αυτή τη συμπεριφορά που έχει περιγραφεί ως έχουσα αναθεωρητικούς ή και ηγεμονικούς στόχους στην Ανατολική Μεσόγειο, αν όχι και πέραν αυτής;

Παράγοντες που διέπουν την πολιτική άνοδο του ΑΚΡ

Οι δημογραφικές αλλαγές, κυρίως με τη μορφή μετακινήσεων πληθυσμών, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη γένεσή της. Μέχρι τη δεκαετία του 1950 η μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού της Τουρκίας ήταν αγροτική, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και σε μεγάλο βαθμό πολιτισμικά διαφορετική από τον αστικό πληθυσμό της δυτικής Τουρκίας. Αν και πολύ παραδοσιακός, και ως τέτοιος βαθιά θρησκευτικός και συντηρητικός, αυτός ο αγροτικός πληθυσμός βρισκόταν υπό την άμεση επιρροή των τοπικών ηγετών, οι οποίοι, ενταγμένοι στο αστικό και κοσμικό κεμαλικό πελατειακό σύστημα, καθοδηγούσαν ανάλογα και τις ψήφους τους. Οι πόλεις αντιπροσώπευαν μόνο το 25% του συνολικού πληθυσμού. Η αστικοποίηση, ωστόσο, επιταχύνθηκε, αποκτώντας δυναμική μετά τη δεκαετία του 1970. Σήμερα τα ποσοστά έχουν αντιστραφεί, με τον αστικό πληθυσμό να αντιπροσωπεύει το 75% του συνολικού πληθυσμού. Καθώς τα ποσοστά άλλαξαν, άλλαξε και η δημογραφική σύνθεση των πόλεων. Η Κωνσταντινούπολη, μακράν η μεγαλύτερη εξ αυτών, είναι ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της αλλαγής. Σύμφωνα με το Τουρκικό Στατιστικό Ινστιτούτο, ο πληθυσμός της πόλης το 2014 ήταν 14.221.482, εκ των οποίων μόνο 2.162.588 ήταν ντόπιας καταγωγής, ενώ 8.573.820 προέρχονταν από την αγροτική Κεντρική ή Ανατολική Ανατολία και τη Μαύρη Θάλασσα.

Με τη μετακίνησή του προς τις πόλεις το θρησκευτικό και συντηρητικό αυτό στοιχείο, αποσυνδεδεμένο πλέον από το προηγούμενο σύστημα πολιτικής πατρωνίας, έγινε η βάση της ισχύος νέων πολιτικών οντοτήτων, τις οποίες θεωρούσαν πιο αντιπροσωπευτικές του δικού τους συστήματος αξιών, όπως το Κόμμα Ευημερίας, εκλέγοντας τον κ. Ερμπακάν πρωθυπουργό το 1996. Ο κ. Ερντογάν, ο οποίος είχε εκλεγεί δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης με το ίδιο κόμμα δύο χρόνια πριν, προχώρησε στην ίδρυση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) λίγα χρόνια αργότερα χρησιμοποιώντας την ίδια βάση ισχύος, κερδίζοντας τις εκλογές το 2002. Ουσιαστικά παραμένει έκτοτε στην εξουσία, με το ΑΚΡ να έχει μετατραπεί σε κόμμα του κατεστημένου και την Τουρκία να έχει μετατραπεί σε μια χώρα που κυριαρχείται σε μεγάλο βαθμό από ισλαμιστικές πολιτικές και αξίες.

Οι πεποιθήσεις και η προσωπικότητα του κ. Ερντογάν, του οποίου οι γονείς είχαν μετακομίσει στην Κωνσταντινούπολη από την περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, αποτελούν σημαντικό μέρος της εξίσωσης. Οι πολιτικές του πεποιθήσεις διαμορφώθηκαν υπό τον μέντορά του Νεκμετίν Ερμπακάν, ο οποίος συχνά αναφερόταν στους Σελτζούκους Τούρκους, στην κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, στην πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς (και ο οποίος, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, τα πήγαινε καλά με τον Ζαν-Μαρί Λεπέν επειδή και οι δύο πίστευαν στον εθνικισμό και ότι το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός είναι ασύμβατοι πολιτισμοί). Ο πνευματικός οδηγός του Ερντογάν, σύμφωνα με τη δήλωσή του το 2013, ήταν ο Necip Fazil Kısakurek, ένας ισχυρός ισλαμιστής και δηλωμένος αντισημίτης, τον οποίο είχε γνωρίσει ως φοιτητής και στην κηδεία του οποίου είχε παραστεί στην αρχή της πολιτικής του καριέρας. Στην

“Με τη μετακίνησή του προς τις πόλεις το θρησκευτικό και συντηρητικό αυτό στοιχείο, αποσυνδεδεμένο πλέον από το προηγούμενο σύστημα πολιτικής πατρωνίας, έγινε η βάση της ισχύος νέων πολιτικών οντοτήτων.”

“...παραμένει έκτοτε στην εξουσία, με το ΑΚΡ να έχει μετατραπεί σε κόμμα του κατεστημένου και την Τουρκία να έχει μετατραπεί σε μια χώρα που κυριαρχείται σε μεγάλο βαθμό από ισλαμιστικές πολιτικές και αξίες.”

αρχή της πρώτης του θητείας ως πρωθυπουργός το 2003 ο Ερντογάν εμφανιζόταν ως μετριοπαθής και μεταρρυθμιστής. Τροποποίησε ακραία άρθρα του ποινικού κώδικα και προχώρησε γενικότερα σε μεταρρυθμίσεις που αντιμετώπιστηκαν θετικά στις Βρυξέλλες και την Ουάσιγκτον. Τούτου λεχθέντος, πολλοί στην Τουρκία (συμπεριλαμβανομένων Τούρκων συναδέλφων και φίλων) δεν είχαν πειστεί τότε και προειδοποιούσαν ότι είχε μια κρυφή ισλαμιστική ατζέντα που θα αποκαλυπτόταν αφού είχε εδραιώσει την εξουσία του. Ίσως μια γεύση του τι επρόκειτο να συμβεί είχε δοθεί όταν, λίγες ημέρες πριν κερδίσει τις δημοτικές εκλογές της Κωνσταντινούπολης στις 27 Μαρτίου 1994, είχε δηλώσει: «Εμείς που στεκόμαστε μπροστά στη θλιμμένη Αγία Σοφία θα κατακτήσουμε την Κωνσταντινούπολη για δεύτερη φορά. Η 27η Μαρτίου θα είναι η ημέρα που μια εποχή θα κλείσει και μια άλλη εποχή θα αρχίσει».

“...ένα μείγμα νεο-οθωμανισμού, θρησκείας, εθνικισμού και εσωτερικών εξελίξεων [...] έχει οδηγήσει σε μια πολύ πιο διεκδικητική και επιθετική τουρκική εξωτερική πολιτική, προσπαθώντας να καθιερώσει την Τουρκία ως ισχυρό παράγοντα στην περιοχή και πέραν αυτής, ενώ παράλληλα προσανατολίζει τη χώρα μακριά από τις σχέσεις που δημιουργήθηκαν από την ίδρυση της Δημοκρατίας.”

Θρησκεία, αναδυόμενος εθνικισμός και νέο-οθωμανισμός

Από την ανάληψη της εξουσίας από τον κ. Ερντογάν, ένα μείγμα νέο-οθωμανισμού, θρησκείας, εθνικισμού και εσωτερικών εξελίξεων που σχετίζονται με τις ένοπλες δυνάμεις και την πολιτική (και κατά καιρούς προσωπική) μοίρα του AKP και του ίδιου, έχει οδηγήσει σε μια πολύ πιο διεκδικητική και επιθετική τουρκική εξωτερική πολιτική, προσπαθώντας να καθιερώσει την Τουρκία ως ισχυρό παράγοντα στην περιοχή και πέραν αυτής, ενώ παράλληλα προσανατολίζει τη χώρα μακριά από τις σχέσεις που δημιουργήθηκαν από την ίδρυση της Δημοκρατίας και ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο νέο-οθωμανισμός, έχοντας μια εσωτερική πολιτική διάσταση μέσω της επίκλησης του εθνικιστικού συναισθήματος των μαζών, προορίζεται επίσης να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος στην προσπάθεια της Τουρκίας να επεκτείνει την επιρροή της σε χώρες ή περιοχές που αποτελούσαν μέρος της Αυτοκρατορίας. Έχει σημειώσει κάποια, αν και περιορισμένη, επιτυχία εκεί όπου χρησιμοποίησε εργαλεία ήπιας ισχύος, ιδίως σε βαλκανικές χώρες με μουσουλμανικούς πληθυσμούς, όπως η Βοσνία και η Αλβανία. Συνολικά, ωστόσο, οι αντιδράσεις εκτός Τουρκίας κυμαίνονται από δυσμενείς έως εντελώς εχθρικές σε χώρες με κυρίως χριστιανικούς πληθυσμούς, αλλά ακόμη και μουσουλμανικούς που δεν έχουν την καλή εικόνα ή τις θετικές αναμνήσεις της οθωμανικής κυριαρχίας που η Άγκυρα προσπάθησε να προβάλλει. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη, δεδομένου του τρόπου παρουσίασής της, μεταξύ άλλων και από τον κύριο θεωρητικό της Αχμέτ Νταβούτογλου. Τον Απρίλιο του 2012 ο τότε ακόμη υπουργός Εξωτερικών δήλωσε σε ομιλία του: «...ό,τι χάσαμε μεταξύ 1911-23, από όποια εδάφη και αν αποσυρθήκαμε, από το 2011 ως το 2023 θα συναντήσουμε και πάλι τους αδελφούς μας σε αυτά τα εδάφη. Αυτή είναι... μια ιστορική αποστολή». Παρά ταύτα, οι τουρκικές αρχές προφανώς βλέπουν κάποια αξία στην αποστολή μηνυμάτων εξωτερικής πολιτικής προς τον υπόλοιπο κόσμο μέσω της χρήσης του οθωμανικού τους παρελθόντος. Χαρακτηριστική είναι η ονομασία των πλοίων έρευνας και γεώτρησης για την ανεύρεση υδρογονανθράκων που χρησιμοποιούν στις επιθετικές τους ενέργειες στην Ανατολική Μεσόγειο. Δύο έχουν πάρει το όνομα των αδελφών Μπαρμπαρόσα και Ορούτς, κουρσάρων του 16ου αιώνα, οι οποίοι με έδρα τη σημερινή Αλγερία έκαναν επιδρομές σε ολόκληρη τη χριστιανική βόρεια ακτή της Μεσογείου. Αργότερα έγιναν ναύαρχοι του οθωμανικού ναυτικού που ναυμαχούσαν ή κατελάμβαναν πλοία της Ισπανίας, της Γαλλίας, της Γένοβας και της Βρετανίας. Ένα τρίτο πλοίο ονομάζεται Γιαβούζ από το όνομα του σουλτάνου Σελίμ Α΄ ο οποίος, επίσης τον 16ο αιώνα, κατέκτησε την Αίγυπτο (το Χαλιφάτο είχε ως τότε την έδρα του στο Κάιρο) και μεγάλο μέρος της αραβικής χερσονήσου (συμπεριλαμβανομένης της Μέκκας και της Μεδίνας) και γι' αυτό θεωρείται στην Τουρκία ο πρώτος σουλτάνος που ήταν και χαλίφης.

“...οι αντιδράσεις εκτός Τουρκίας κυμαίνονται από δυσμενείς έως εντελώς εχθρικές σε χώρες με κυρίως χριστιανικούς πληθυσμούς, αλλά ακόμη και μουσουλμανικούς που δεν έχουν την καλή εικόνα ή τις θετικές αναμνήσεις της οθωμανικής κυριαρχίας που η Άγκυρα προσπάθησε να προβάλλει.”

“Η θρησκεία, ο ρόλος της οποίας στην εξωτερική πολιτική ήταν μάλλον περιορισμένος υπό τους Κεμαλιστές, απέκτησε μεγαλύτερη σημασία υπό το ΑΚΡ.”

“Ο κ. Ερντογάν αρέσκεται να παρουσιάζεται ως παγκόσμιος ηγέτης του Ισλάμ.”

Η θρησκεία, ο ρόλος της οποίας στην εξωτερική πολιτική ήταν μάλλον περιορισμένος υπό τους Κεμαλιστές (για παράδειγμα μέσω της χρήσης του Οργανισμού Ισλαμικής Συνεργασίας), απέκτησε μεγαλύτερη σημασία υπό το ΑΚΡ. Στην αρχή η θρησκευτική της διάσταση βοήθησε πράγματι την κυβέρνηση να κερδίσει την αποδοχή της στη Δύση μέσω της εικόνας ενός μετριοπαθούς πολιτικού Ισλάμ που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο για τον δημοκρατικό μετασχηματισμό στις μουσουλμανικές χώρες. Οι εξελίξεις στην περιοχή σταδιακά διέψευσαν τους δυτικούς αναλυτές και πολιτικούς, εξακολουθεί ωστόσο να αποτελεί έναν παράγοντα στους υπολογισμούς της Άγκυρας. Η Τουρκία αρχικά ένωσε τη φωνή της με τη Σαουδική Αραβία για την υποστήριξη της σουνιτικής αντιπολίτευσης κατά του Άσαντ (ενός αλαουίτη) στη Συρία, κλείνοντας τα μάτια ή ακόμη και υποστηρίζοντας ενεργά ακραία ισλαμιστικά στοιχεία ανάμεσά τους. Έκτοτε έχει έρθει σε ρήξη με τους Σαουδάραβες (οι οποίοι αποφάσισαν ότι το πολιτικό Ισλάμ θα μπορούσε να εκδηλωθεί με τρόπους επικίνδυνους για τη βασιλική οικογένεια), αλλά συνεχίζει να συνεργάζεται στενά με το Κατάρ, το οποίο συμμερίζεται (και χρηματοδοτεί) μεγάλο τμήμα του ακτιβισμού της Άγκυρας υπέρ των Αδελφών Μουσουλμάνων. Αυτή η οπτική (και η χρήση) της θρησκείας έχει παίξει καθοριστικό ρόλο σε μια σειρά από αποφάσεις της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Για παράδειγμα, η ανατροπή του Μόρσι και της κυβέρνησης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας είχε ως αποτέλεσμα την ανοιχτή αντιπαράθεση μεταξύ της Τουρκίας και της Αιγύπτου. Η Άγκυρα παρέχει στρατιωτική υποστήριξη εδώ και αρκετά χρόνια στην πολιτοφυλακή της Μισράτα στη δυτική Λιβύη και πιο πρόσφατα και στην κυβέρνηση της Τρίπολης, τουλάχιστον εν μέρει εξαιτίας της στάσης τους υπέρ της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Το ίδιο ισχύει σε μεγάλο βαθμό και για την υποστήριξη της Τουρκίας προς τη Χαμάς.

Ο κ. Ερντογάν αρέσκεται να παρουσιάζεται ως παγκόσμιος ηγέτης του Ισλάμ και εκτός από τις επιδείξεις ήπιας και σκληρής ισχύος, χρησιμοποιεί και εδώ συμβολισμούς. Μια τέτοια εμβληματική περίπτωση ήταν η μετατροπή της Αγίας Σοφίας από μουσείο σε τζαμί τον Ιούλιο του 2020. Η πράξη αυτή αποκαλύπτει ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο αν τη δει κανείς υπό το πρίσμα της δήλωσης του Ερντογάν τον Μάρτιο του 1994 που αναφέρθηκε νωρίτερα. Επιπλέον, ως μήνυμα είχε πολλούς αποδέκτες. Απευθυνόταν στην Ελλάδα και στους χριστιανούς (ιδίως τους ορθόδοξους) παγκοσμίως, καθώς η Αγία Σοφία ήταν ο κατεξοχήν καθεδρικός ναός του χριστιανισμού για 916 χρόνια μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Ήταν ένα μήνυμα ανοιχτής περιφρόνησης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και όλα τα μέλη της διεθνούς κοινότητας που είχαν προσπαθήσει να αποτρέψουν τον κ. Ερντογάν από το να αλλάξει το καθεστώς αυτού του μνημείου παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. Ήταν ένα μήνυμα προς τη θρησκευτική εκλογική του πελατεία στο εσωτερικό της Τουρκίας, αλλά και προς την αντίστοιχη υπερεθνικιστική του: ο επικεφαλής της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων της Τουρκίας (Diyanet) που εκφώνησε το πρώτο κήρυγμα κρατώντας ένα σπαθί λέγοντας ότι αυτό «είναι μια παράδοση στα τζαμιά που είναι το σύμβολο των κατακτήσεων» αποτέλεσε μια αρκετά αποκαλυπτική εικόνα. Τέλος, ήταν και ένα μήνυμα προς τους μουσουλμάνους πέραν της Τουρκίας, καθώς ο ιστότοπος της τουρκικής προεδρίας (η αραβική έκδοση) συνέδεσε την απόφαση με την αναβίωση του Ισλάμ από τη Μπουχάρα του Ουζμπεκιστάν μέχρι την Ανδαλουσία της Ισπανίας και ως μέρος της «επιστροφής της ελευθερίας στο αλ Άκσα». Αυτή η αναφορά, που συνδέει το τέμενος αλ Άκσα στην Ιερουσαλήμ με την Αγία Σοφία και την Ισπανία, θεωρείται από τον ακαδημαϊκό και συγγραφέα Seth J. Frantzman και άλλους ως κωδικοποιημένη ορολογία για μια ευρύτερη θρησκευτική ατζέντα. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις παρόμοιων μηνυμάτων, όπως η ονομασία της τουρκικής στρατιωτικής βάσης στο Κατάρ «Khalid bin Walid» από έναν στρατηγό που ηγήθηκε των στρατευμάτων του Προφήτη Μωάμεθ τον 7ο αιώνα μ.Χ. και τον οποίο ο Μωάμεθ αποκαλούσε «Γυμνό Σπαθί του Αλλάχ».

“Ο νέο-οθωμανισμός και η θρησκεία υπό το ΑΚΡ συνδυάστηκαν σε έναν πιο επιθετικό εθνικισμό, στηριζόμενοι στις εθνικιστικές δυνάμεις που ήταν πάντα παρούσες στην τουρκική κοινωνία και πολιτική ζωή, παράλληλα με κάποια νοσταλγία για την οθωμανική εποχή.”

Ο νέο-οθωμανισμός και η θρησκεία υπό το ΑΚΡ συνδυάστηκαν σε έναν πιο επιθετικό εθνικισμό, στηριζόμενοι στις εθνικιστικές δυνάμεις που ήταν πάντα παρούσες στην τουρκική κοινωνία και πολιτική ζωή, παράλληλα με κάποια νοσταλγία για την οθωμανική εποχή. Έχει κάποια αξία στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τη μετάβαση της Τουρκίας να εξετάσουμε πώς αυτός ο συνδυασμός εισχώρησε στις ένοπλες δυνάμεις, που θεωρούνταν ο στυλοβάτης της κοσμικότητας και του κεμαλικού δυτικού προσανατολισμού. Η αλήθεια είναι ότι υπήρχε πάντα ένα ισχυρό εθνικιστικό στοιχείο (συχνά συνδεδεμένο με ένα «ευρασιατικό» υπόβαθρο) στις ένοπλες δυνάμεις, το οποίο συγκρατήθηκε υπό έλεγχο κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, με την Τουρκία να αισθάνεται την πίεση της Σοβιετικής Ένωσης και να γίνεται δεκτή ως μέλος του NATO. Οι ένοπλες δυνάμεις εκείνη την εποχή εξακολουθούσαν να αποτελούν ξεχωριστή οντότητα στην Τουρκία. Είχαν σημαντικό έλεγχο στις προαγωγές, με μικρή εξάρτηση από την πολιτική ηγεσία, προκρίνοντας την πίστη στην ιεραρχία παρά στις πολιτικές αρχές. Το γεγονός ότι ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου προηγείτο του υπουργού Άμυνας (του πολιτικού προϊστάμενου του) στη σειρά του επίσημου κρατικού πρωτοκόλλου ήταν ενδεικτικό του καθεστώτος των ενόπλων δυνάμεων. Οι ένοπλες δυνάμεις ήταν επίσης μια υπολογίσιμη οικονομική δύναμη, έχοντας δημιουργήσει μια τεράστια εταιρεία χαρτοφυλακίου με τη χρήση του συνταξιοδοτικού τους ταμείου (OYAK). Δεδομένου του δυτικού προσανατολισμού και της αυστηρής εκκοσμίκευσης της ιεραρχίας των ενόπλων δυνάμεων, η διατύπωση αντίθετης άποψης δεν θα βοηθούσε ως προς την άνοδο στην ιεραρχία.

“Ο απροκάλυπτα ισχυρός εθνικισμός φαίνεται πλέον να αποτελεί μόνιμο χαρακτηριστικό των ενόπλων δυνάμεων και ως εκ τούτου, οι ένοπλες δυνάμεις όχι μόνο καθοδηγούνται από την κυβερνητική εθνικιστική πολιτική, αλλά κατά καιρούς έχει παρατηρηθεί ότι προηγούνται αυτής.”

Όλα αυτά άλλαξαν υπό την κυβέρνηση του ΑΚΡ. Καθιερώθηκε η πολιτική εξουσία (υπό την ευαρέσκεια των δυτικών συμμάχων) με τις ένοπλες δυνάμεις να ακολουθούν πλέον το παράδειγμα της κυβέρνησης. Με την κυβερνητική πολιτική να είναι πιο διεκδικητική και εθνικιστική (και κάθε άλλο παρά κοσμική), η έκφραση μιας παρόμοιας άποψης τώρα μάλλον προωθεί παρά εμποδίζει την προαγωγή. Όπως το έθεσε ένας Τούρκος αναλυτής, «ο κεμαλισμός έχει μεταμορφωθεί. Στις ένοπλες δυνάμεις ο κεμαλισμός βρίσκεται σε συμμαχία με τον ισλαμισμό. Ο κοινός παρονομαστής είναι ο εθνικισμός». Ο απροκάλυπτα ισχυρός εθνικισμός φαίνεται πλέον να αποτελεί μόνιμο χαρακτηριστικό των ενόπλων δυνάμεων και ως εκ τούτου, οι ένοπλες δυνάμεις όχι μόνο καθοδηγούνται από την κυβερνητική εθνικιστική πολιτική, αλλά κατά καιρούς έχει παρατηρηθεί ότι προηγούνται αυτής. Μια τέτοια περίπτωση είναι η ανάπτυξη της ιδέας της Γαλάζιας Πατρίδας (Mavi Vatan) από τον υποναύαρχο Cem Gurdeniz, ο οποίος έχει πλέον αποστρατευθεί αλλά παραμένει ένθερμος υποστηρικτής της ευρασιατικής, αντι-ατλαντικής τάσης στο σώμα των αξιωματικών, παρά την πρόσφατη διαφωνία του με τον Ερντογάν για το θέμα της Διώρυγας της Κωνσταντινούπολης. Η Γαλάζια Πατρίδα, η οποία διεκδικεί μεγάλο μέρος της υφαλοκρηπίδας και των υπερκείμενων υδάτων στην Ανατολική Μεσόγειο για την Τουρκία, έχει πλέον υιοθετηθεί ως το δόγμα μιας επιθετικής επεκτατικής εξωτερικής πολιτικής, φέρνοντας την Τουρκία σε σύγκρουση με πολλές χώρες της περιοχής (που επεκτείνεται ακόμη πιο δυτικά λόγω των φιλοδοξιών της στη Λιβύη) και κοντά σε στρατιωτική αντιπαράθεση με την Ελλάδα, επίσης μέλος του NATO.

Σταδιακή απομάκρυνση από τη Δύση

Η σταδιακή απομάκρυνση ενός σημαντικού τμήματος των ενόπλων δυνάμεων από τη Δύση, ιδίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες, σε συνδυασμό με την εξέλιξη μιας πιο διεκδικητικής εξωτερικής πολιτικής, επηρεάζει ευρύτερα τις αμερικανοτουρκικές σχέσεις, καθώς και τη συμπεριφορά των τελευταίων όσον αφορά στο NATO. Η στρατιωτική προσέγγιση της Τουρκίας στο Κυπριακό ζήτημα έχει οδηγήσει κατά το παρελθόν δύο φορές σε μια διαδικασία αποστασιοποίησης. Το 1964, όταν η Τουρκία

“Η σταδιακή απομάκρυνση ενός σημαντικού τμήματος των ενόπλων δυνάμεων από τη Δύση, ιδίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες, σε συνδυασμό με την εξέλιξη μιας πιο διεκδικητικής εξωτερικής πολιτικής, επηρεάζει ευρύτερα τις αμερικανοτουρκικές σχέσεις, καθώς και τη συμπεριφορά των τελευταίων όσον αφορά στο NATO.”

“Η αμερικανική πλευρά έχει αμφισβητήσει τις προτεραιότητες και τα κίνητρα της Τουρκίας, με την Άγκυρα να θεωρείται ότι παρέχει υποστήριξη σε ακραία φονταμενταλιστικά στοιχεία.”

σχεδίαζε στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο, ο Αμερικανός πρόεδρος Λίντον Τζόνσον έστειλε επιστολή στον Τούρκο πρόεδρο όχι μόνο προειδοποιώντας για μια τέτοια κίνηση αλλά και διερρωτώντας αν οι σύμμαχοι του NATO θα αισθάνονταν υποχρεωμένοι να προστατεύσουν την Τουρκία (βάσει του άρθρου 5 της Συνθήκης της Ουάσιγκτον που αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της Συμμαχίας) σε περίπτωση που η μονομερής στρατιωτική της δράση προκαλούσε σοβιετική επέμβαση. Το εμπάργκο όπλων που επιβλήθηκε από τις ΗΠΑ μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974 προστέθηκε στη δυσαρέσκεια που ένιωθε η πολιτική τάξη αλλά και πολλοί στρατιωτικοί, αν και εξακολουθούσε να μετριάζεται από τις ευρύτερες στρατηγικές επιλογές της χώρας εκείνη την εποχή. Μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989 κατεγράφησαν περισσότερες εκφράσεις παρόμοιας δυσαρέσκειας και αποστασιοποίησης. Ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ένας στρατηγός τεσσάρων αστέρων, σε ομιλία του το 1999 καταδίκασε το NATO και τάχθηκε υπέρ μιας συμμαχίας με τη Ρωσία και το Ιράν. Το 2003 απορρίφθηκε το αίτημα των ΗΠΑ να χρησιμοποιήσουν τουρκικό έδαφος, μεταξύ άλλων και για διέλευση, στην επίθεσή τους στο Ιράκ, γεγονός που αποτέλεσε καμπή ως προς την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ της Άγκυρας και της Ουάσιγκτον (και ιδιαίτερα του Πενταγώνου) όπου θεωρείται σημαντική ρήξη της εμπιστοσύνης.

Πιο πρόσφατα, η συριακή σύγκρουση αποτέλεσε ακόμη μία πηγή δυσαρέσκειας και περαιτέρω διάβρωσης της εμπιστοσύνης και στις δύο πλευρές (συμπεριλαμβανομένων και άλλων μελών του συνασπισμού κατά του Daesh/ISIS) και είναι πιθανό να συνεχίσει να συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση. Η αμερικανική πλευρά έχει αμφισβητήσει τις προτεραιότητες και τα κίνητρα της Τουρκίας, με την Άγκυρα να θεωρείται ότι παρέχει υποστήριξη σε ακραία φονταμενταλιστικά στοιχεία επιτρέποντας τη διέλευσή τους στη Συρία μέσω του εδάφους της, παρέχοντας σε αυτά τα στοιχεία όπλα που οι ΗΠΑ είχαν προορίσει για τις μετριοπαθείς δυνάμεις της αντιπολίτευσης και ιατρική περίθαλψη σε τραυματίες τζιχαντιστές σε νοσοκομεία στην τουρκική πλευρά των συνόρων, αμφότερα εκ των οποίων έχουν διαψευστεί από την επίσημη Τουρκία. Αν και οι σύμμαχοι του NATO παρείχαν συστοιχίες αεράμυνας για προστασία από το ενδεχόμενο εκτόξευσης πυραύλων από το συριακό έδαφος και στάθηκαν στο πλευρό της Τουρκίας όταν αυτή κατέρριψε ένα ρωσικό μαχητικό που παραβίασε τον τουρκικό εναέριο χώρο για 17 δευτερόλεπτα, υπήρξαν επιφυλακτικοί απέναντι στις μονομερείς πρωτοβουλίες της Τουρκίας καθώς και ως προς τη συνεργασία της με τη Ρωσία στη Συρία, όσο περιορισμένη και συναλλακτική και αν φαίνεται. Τα κίνητρα και οι πρακτικές της Τουρκίας όσον αφορά στη δημιουργία «ζωνών ασφαλείας» στη βόρεια Συρία έχουν επίσης αμφισβητηθεί, πολύ περισσότερο από τη στιγμή που μεγάλο μέρος της περιοχής διοικείται πλέον απευθείας από το γειτονικό τουρκικό κυβερνείο του Γκαζιαντέπ, το οποίο, μεταξύ άλλων, δημιουργεί τουρκόφωνα σχολεία και ασκεί άλλες πολιτικές που δίνουν τη σαφή εντύπωση μιας προσπάθειας εδραίωσης μιας πιο μόνιμης παρουσίας, αν όχι αφομοίωσης της περιοχής και μεγάλου μέρους του πληθυσμού της.

Ο σχετικός προβληματισμός εντείνεται από την τεκμηριωμένη χρήση ισλαμιστών μαχητών από αυτές (και άλλες) περιοχές της βόρειας Συρίας (και όπως φαίνεται και από τις ομάδες προσφύγων που βρίσκονται στην Τουρκία) στους πολέμους δι' αντιπροσώπων της Άγκυρας στη Λιβύη και το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Από τουρκικής πλευράς υπάρχει αντίστοιχη δυσαρέσκεια για τον εξοπλισμό των κουρδοσυριακών δυνάμεων, ιδίως του YPG, το οποίο έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη μάχη κατά των τζιχαντιστών του ΙΚ, αλλά το οποίο η Άγκυρα θεωρεί παρακλάδι της οργάνωσης PKK που έχει χαρακτηριστεί ως τρομοκρατική. Σε μια από τις πολλές αντιφάσεις της τουρκικής πολιτικής, ωστόσο, η Άγκυρα δεν βλέπει κανένα πρόβλημα στην παροχή κάλυψης και χρηματοδότησης στη Χαμάς, η οποία έχει επίσης χαρακτηριστεί ως τρομοκρατική οργάνωση, μια ακόμη πηγή τριβής με τις Ηνωμένες

Πολιτείες και φυσικά με το Ισραήλ. Τέλος, πολλοί στην Τουρκία, συμπεριλαμβανομένου του Προέδρου της, πιστεύουν ότι η απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος το 2016 έγινε υπό την ανοχή, αν όχι την καθοδήγηση, των Ηνωμένων Πολιτειών.

Η απόπειρα πραξικοπήματος είχε πολυεπίπεδες επιπτώσεις. Φαίνεται ότι εδραίωσε τη στάση του κ. Ερντογάν απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες (οδηγώντας τον στο να επισκεφθεί την Αγία Πετρούπολη αμέσως μετά), πολύ περισσότερο από τη στιγμή που ακόμη και η φιλική κυβέρνηση Τραμπ αρνήθηκε να εκδώσει τον Φετουλάχ Γκιουλέν, ο οποίος θεωρείται ως ο εγκέφαλος του πραξικοπήματος από τον πρόεδρο, το ΑΚΡ αλλά και από ένα τμήμα της τουρκικής κοινωνίας. Υπάρχουν ευρέως διαδεδομένες εικασίες σχετικά με το ποιος στην πραγματικότητα σχεδίασε αυτό το γεγονός. Ανεξάρτητα από την προέλευσή του, έχει δώσει στον κ. Ερντογάν και στους ανθρώπους του, εκτός από έναν βασίμο λόγο για να κυνηγήσουν τους πραξικοπηματίες, μια δικαιολογία για να προχωρήσουν στην απομάκρυνση στοιχείων που δεν υποστηρίζουν την πολιτική του Προέδρου, τα οποία χαρακτηρίζονται ως οπαδοί ή κοντά σε αυτό που αποκαλούν «Τρομοκρατική Οργάνωση Φετουλάχ» / «FETO». Αυτό επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της δημόσιας διοίκησης (ή ακόμη και σε τομείς που ελέγχονται έμμεσα από την κυβέρνηση), συμπεριλαμβανομένης μιας συνεχιζόμενης διαδικασίας που αφορά χιλιάδες μέλη των ενόπλων δυνάμεων, με πάνω από 300 (συμπεριλαμβανομένων πέντε συνταγματάρχων) να συλλαμβάνονται τον Δεκέμβριο του 2020. Αυτό επηρεάζει τη σύνθεση και τον προσανατολισμό των ενόπλων δυνάμεων, καθώς οι περισσότεροι από τους αξιωματικούς που εκδιώχθηκαν ως συνωμότες της «FETO» τείνουν να είναι περισσότερο δυτικότροποι, ενώ αυτοί που τους αντικαθιστούν τείνουν να ελέγχονται μέσω των πολιτικών φίλτρων που ισχύουν σήμερα. Οι ημέρες κατά τις οποίες η γραφειοκρατία (συμπεριλαμβανομένης της τότε «ανεκκαθάριστης» διπλωματικής υπηρεσίας αλλά και των ενόπλων δυνάμεων) πίεζαν για πολιτικές που ενέπιπταν στο παραδοσιακό πολιτικό πλαίσιο έχουν περάσει. Όπως το έθεσε ένας Τούρκος μελετητής, «δεδομένης της πολιτικής κατάστασης στην Τουρκία δεν υπάρχει κανένας «γενναίος στρατηγός» που θα επιχειρηματολογήσει υπέρ των καλών σχέσεων με τις ΗΠΑ».

Στην πραγματικότητα, οι στρατιωτικές σχέσεις με τις ΗΠΑ βρίσκονται σε ιστορικό χαμηλό: η νομική βάση για τις σχέσεις αυτές δεν έχει επικαιροποιηθεί από τη Συμφωνία Συνεργασίας του 1980, ο μηχανισμός διαλόγου μεταξύ των στρατιωτικών δεν έχει λειτουργήσει μετά το πραξικόπημα του 2016, ενώ το σημαντικότερο είναι ότι υπάρχει τεράστιο χάσμα εμπιστοσύνης μεταξύ των ΗΠΑ και της Τουρκίας τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο όσο και σε διακομματικό πολιτικό επίπεδο. Για όλους τους παραπάνω λόγους (και για περισσότερους που δεν έχουν αναφερθεί) οι σχέσεις μεταξύ των στρατιωτικών της Τουρκίας και των ΗΠΑ, ιδίως με την Κεντρική Διοίκηση/CENTCOM, η περιοχή ευθύνης της οποίας περιλαμβάνει την Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο, την Κεντρική Ασία, το Αφγανιστάν και το Πακιστάν, είναι τουλάχιστον τεταμένες. Ως επί το πλείστον τα στρατιωτικά προβλήματα ΗΠΑ-Τουρκίας δεν έχουν μεταφερθεί στο NATO, με τις σχετικά καλύτερες σχέσεις μεταξύ των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων και της αμερικανικής Ευρωπαϊκής Διοίκησης/EUCOM (σε σύγκριση με τη CENTCOM) να συμβάλλουν σε αυτό. (Αξιοσημείωτη εξαίρεση αποτελεί το ζήτημα των S-400, το οποίο είναι πολιτικό καθώς και αμυντικό ζήτημα και το οποίο θα εξετάσουμε παρακάτω). Ωστόσο, η ουσία, όπως το σημείωσε ο Soner Cagartay, είναι ότι «ο αμερικανικός στρατός ήταν ο μεγαλύτερος θαυμαστής της Τουρκίας. Τώρα φαίνεται να είναι ο μεγαλύτερος αντίπαλος της Άγκυρας».

Η Τουρκία συμμετέχει πλήρως στα πολιτικά και στρατιωτικά όργανα του NATO. Συνεχίζει να παρέχει δυνάμεις σε επιχειρήσεις του NATO και για σκοπούς αμυντικού σχεδιασμού, διαθέτει αμυντικό προϋπολογισμό που συμμορφώνεται με τον στόχο δαπανών 2% του ΑΕΠ και έχει αναλάβει τη διοίκηση της Κοινής Επιχειρησιακής

“...οι στρατιωτικές σχέσεις με τις ΗΠΑ βρίσκονται σε ιστορικό χαμηλό [...] ενώ το σημαντικότερο είναι ότι υπάρχει τεράστιο χάσμα εμπιστοσύνης μεταξύ των ΗΠΑ και της Τουρκίας τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο όσο και σε διακομματικό πολιτικό επίπεδο.”

“...η ουσία, όπως το σημείωσε ο Soner Cagartay, είναι ότι «ο αμερικανικός στρατός ήταν ο μεγαλύτερος θαυμαστής της Τουρκίας. Τώρα φαίνεται να είναι ο μεγαλύτερος αντίπαλος της Άγκυρας».”

“Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία επιδιώκει τους δικούς της εθνικούς στόχους στο πλαίσιο του NATO με τρόπο που τη διαχωρίζει στα μάτια των Συμμάχων, ενισχύει αυτή την αίσθηση αποστασιοποίησης και συμβάλλει στη διάβρωση της αλληλεγγύης της Συμμαχίας.”

Δύναμης Πολύ Υψηλής Ετοιμότητας (VJTF) το 2021. Τούτου λεχθέντος, μπορεί κανείς να διαπιστώσει μια αυξανόμενη αποξένωση των Συμμάχων από την Τουρκία τα τελευταία χρόνια, η οποία μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους παράγοντες. Οι περισσότεροι Σύμμαχοι θεωρούν ότι το μεταβαλλόμενο σύνολο αξιών στο εσωτερικό της Τουρκίας και η αύξηση του αυταρχικού και ανελεύθερου τρόπου διακυβέρνησής της είναι ασυμβίβαστες με τις αξίες του NATO, οι οποίες κατοχυρώνονται στο προοίμιο της Συνθήκης της Ουάσινγκτον. Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι οι κοινές αξίες μπορούν να μείνουν «εκτός παρένθεσης». Ωστόσο, η έκθεση της Ομάδας Αναστοχασμού που συνέστησε ο Γενικός Γραμματέας του NATO, η οποία παραδόθηκε στα τέλη Νοεμβρίου 2020 και η οποία υποτίθεται ότι θα αποτελέσει δομικό στοιχείο για την ανάπτυξη μιας νέας Στρατηγικής Αντίληψης, αναφέρει ότι «μια κοινή δημοκρατική ταυτότητα είναι αυτό που διακρίνει τη Συμμαχία από τις κύριες απειλές και προκλήσεις που αντιμετωπίζει». Η Τουρκία θεωρείται επίσης ότι αγνοεί τις δεσμεύσεις της βάσει του άρθρου 1 της Συνθήκης, όχι μόνο μέσω της απειλής βίας κατά της συμμαχού της Ελλάδας για την επιδίωξη των εθνικιστικών στόχων της Γαλάζιας Πατρίδας χωρίς να λαμβάνει υπόψη της το Διεθνές Δίκαιο, όπως το αντιλαμβάνονται όλα τα άλλα μέλη της Συμμαχίας. Το θέμα αυτό τέθηκε προς συζήτηση στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο, χωρίς φυσικά να υπάρξει κάποιο συμπέρασμα, δεδομένου του κανόνα της συναίνεσης. Ωστόσο, μπορεί κανείς εύκολα να υποθέσει ότι συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη σύσταση της έκθεσης της Ομάδας Αναστοχασμού ότι «οι Σύμμαχοι θα πρέπει να ανανεώσουν τη συλλογική τους δέσμευση βάσει του άρθρου 1 της Βορειοατλαντικής Συνθήκης για την επίλυση των διαφορών με ειρηνικά μέσα».

Τα τελευταία χρόνια η Τουρκία επιδιώκει τους δικούς της εθνικούς στόχους στο πλαίσιο του NATO με τρόπο που τη διαχωρίζει στα μάτια των Συμμάχων, ενισχύει αυτή την αίσθηση αποστασιοποίησης και συμβάλλει στη διάβρωση της αλληλεγγύης της Συμμαχίας. Υπήρξε απογοήτευση και στις δύο πλευρές για παράδειγμα σχετικά με το τι συνιστά «τρομοκρατία» και, ως εκ τούτου, πώς θα πρέπει να αντιμετωπίζεται στα κείμενα και την πολιτική της Συμμαχίας. Στο πλαίσιο της απογοήτευσης για τέτοιες διαφορές, η Τουρκία είχε φτάσει στο σημείο να μπλοκάρει τα αμυντικά σχέδια του NATO για τις χώρες της Βαλτικής. Επιπλέον, η συνεργασία μεταξύ της Άγκυρας και της Μόσχας στη Συρία έχει συμβάλει στην αίσθηση αποξένωσης μεταξύ των Συμμάχων, ιδίως εκείνων που είναι εξαντλημένοι από τη ρωσική συμπεριφορά και τους στόχους της πολιτικής της, ένας από τους οποίους όλοι συμφωνούν ότι είναι να σπείρει τη διχόνοια στο εσωτερικό του NATO. Οι Σύμμαχοι διαμαρτύρονται ότι η Άγκυρα εμποδίζει τη στελέχωση με πολιτικούς αξιωματούχους του Περιφερειακού Κόμβου για τον Νότο που ιδρύθηκε υπό τη Διοίκηση Κοινών Δυνάμεων στη Νάπολη, επειδή δεν θα έχει τον πλήρη έλεγχο των πληροφοριών που παράγονται από τον Κόμβο για την επίτευξη καλύτερης επίγνωσης της κατάστασης. Επιπλέον, εμποδίζει εταίρους του NATO, όπως η Φινλανδία, η Αυστρία και η Ελβετία, να συνεισφέρουν με προσωπικό εντός του Πλαισίου για το Νότο για παρόμοιους λόγους. Η Τουρκία εμποδίζει επίσης την ευρύτερη συνεργασία με χώρες εταίρους του NATO με τις οποίες έχει διμερείς διαφορές, ιδίως με την Αυστρία, το Ισραήλ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα.

Οι δραστηριότητες της Τουρκίας σχετικά με τη Λιβύη ενάντια στην επιχείρηση Sea Guardian του NATO έχουν επίσης δημιουργήσει πρόσφατα εντάσεις με τους Συμμάχους. Ενεργώντας βάσει εντολών της Νατοϊκής Ναυτικής Διοίκησης (MARCOM) μια γαλλική φρεγάτα, η οποία επιχείρησε να ανακρίνει και να προσεγγίσει ένα εμπορικό πλοίο που ήταν ύποπτο για μεταφορά λαθραίου φορτίου στο λιβυκό λιμάνι της Μισράτα, αντιμετώπισε μια κατ' αυτήν εχθρική συμπεριφορά από σκάφη του τουρκικού ναυτικού που συνόδευαν το εν λόγω πλοίο. Δεν πραγματοποιήθηκε επιθεώρηση του φορτίου του μετά από άρνηση των τουρκικών αρχών που ισχυρίστηκαν ότι το φορτίο δεν παραβίαζε την απόφαση 2292 του Συμβουλίου

Ασφαλείας του ΟΗΕ. Να σημειωθεί ότι η επιχείρηση του NATO δεν είχε ενημερωθεί για την απόπειρα επιθεώρησης του ίδιου πλοίου από ελληνική φρεγάτα που επιχειρούσε στο πλαίσιο της επιχείρησης της ΕΕ «Ειρήνη», η οποία επίσης δεν κατέστη δυνατή λόγω της τουρκικής άρνησης να συμμορφωθεί, επειδή η θέση του συνδέσμου της ΕΕ στη MARCOM είχε ακυρωθεί κατόπιν αιτήματος της Τουρκίας για να αποτραπεί η ανταλλαγή πληροφοριών του NATO με την επιχείρηση EUNAVFORMED. Μια συζήτηση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου για το περιστατικό, την οποία ζήτησε η Γαλλία λόγω της τουρκικής συμπεριφοράς, υπήρξε αναμενόμενα ατελέσφορη, δείχνοντας για άλλη μια φορά ότι διαδικαστικά δεν υπάρχουν πολλά που μπορούν να γίνουν για να αντιμετωπιστεί μια τέτοια συμπεριφορά από έναν Σύμμαχο. Ένα άλλο περιστατικό συνέβη στα τέλη Νοεμβρίου 2020 μεταξύ ενός τουρκικού εμπορικού πλοίου που επίσης κατευθυνόταν προς τη Λιβύη και μιας γερμανικής φρεγάτας που επιχειρούσε υπό την επιχείρηση «Ειρήνη» της ΕΕ. Οι Γερμανοί αρχικά επιβιβάστηκαν στο πλοίο αλλά αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την έρευνά τους για ύποπτο φορτίο όταν η Τουρκία αρνήθηκε να δώσει άδεια ως κράτος νηολόγησης.

“Οι σχέσεις με το NATO γενικότερα και τις ΗΠΑ ειδικότερα έχουν επιδεινωθεί μετά την προμήθεια συστοιχιών πυραύλων S-400 από τη Ρωσία.”

Οι σχέσεις με το NATO γενικότερα και τις ΗΠΑ ειδικότερα έχουν επιδεινωθεί μετά την προμήθεια συστοιχιών πυραύλων S-400 από τη Ρωσία. Η Τουρκία ισχυρίζεται ότι προέβη σε αυτή την ενέργεια μετά την άρνηση των Συμμάχων να της παράσχουν ισοδύναμα δυτικά συστήματα. Οι Σύμμαχοι αντικρούουν τέτοιους ισχυρισμούς, με τους Αμερικανούς να υποστηρίζουν ότι οι συζητήσεις απέτυχαν όχι επειδή αρνήθηκαν να πουλήσουν στην Τουρκία πυραύλους Patriot, αλλά επειδή η Άγκυρα επέμενε σε ένα βαθμό μεταφοράς τεχνολογίας που ήταν πρωτοφανής και απαράδεκτος. Σε κάθε περίπτωση, η προμήθεια των ρωσικών πυραύλων δημιουργεί μια σειρά από προβλήματα. Από στρατιωτικής άποψης υποστηρίζεται ότι τα ραντάρ S-400 είναι σε θέση να διαβάσουν τα εξελιγμένα ηλεκτρονικά συστήματα του μαχητικού αεροσκάφους F-35 και επομένως όχι μόνο να θέσουν σε κίνδυνο τις δυνατότητές του, αλλά και να αποκαλύψουν την τεχνολογία αυτή στους Ρώσους. Μάλιστα, ορισμένοι ειδικοί υποστηρίζουν ότι προκειμένου να καταστούν λειτουργικές οι ρωσικές συστοιχίες, τα ραντάρ απόκτησης τους έχουν ήδη ρυθμιστεί με βάση αεροσκάφη F-16 και F-4 της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας, πράγμα που σημαίνει ότι οι Ρώσοι ειδικοί έχουν αποκτήσει πρόσβαση στις τεχνικές προδιαγραφές αυτών των μονάδων του NATO, καθώς και άλλων τουρκικών αεροσκαφών, όπως τα B-737 AWACS, τα αεροσκάφη ηλεκτρονικού πολέμου C-160, τα ανεφοδιαστικά K-135 κ.λπ. Εάν αυτό επαληθευτεί, το στρατηγικό όφελος για τη ρωσική αεροπορία είναι σημαντικό. Σε κάθε περίπτωση, οι στρατιωτικές αρχές του NATO έχουν ξεκαθαρίσει ότι δεν υπάρχει περίπτωση οι S-400 να αποτελέσουν μέρος της ολοκληρωμένης αεράμυνας του NATO.

Από πολιτική άποψη η κίνηση αυτή της Τουρκίας και η ηχηρή άρνησή της να την ανακαλέσει έχει οδηγήσει την απομάκρυνση της Τουρκίας από τους Συμμάχους της σε άλλο επίπεδο. Οι ΗΠΑ αρνούνται να πουλήσουν τα F-35 που είχε παραγγείλει η Τουρκία και την έχουν επίσης αποκλείσει από την παραγωγή των αεροσκαφών στην οποία συμμετείχε. Το Κογκρέσο ζήτησε από τον Αμερικανό Πρόεδρο να επιβάλει κυρώσεις στην Τουρκία βάσει του νόμου για την Αντιμετώπιση των Αντιπάλων της Αμερικής μέσω Κυρώσεων (CAATSA), επειδή συμμετείχε σε «σημαντική συναλλαγή» με τη Ρωσία και τον ανάγκασε να το κάνει, περιλαμβάνοντας μια τέτοια διάταξη στον νόμο για την έγκριση της εθνικής άμυνας, δηλαδή τον αμυντικό προϋπολογισμό των ΗΠΑ, ο οποίος πέρασε από το Κογκρέσο με συντριπτική διακομματική υποστήριξη. Οι γερουσιαστές Λίντσεϊ Γκράχαμ και Τζέιμς Λάνκφορντ, αμφότεροι Ρεπουμπλικάνοι, δήλωσαν στον αμερικανικό Τύπο ότι «... ο Πρόεδρος έδωσε στην Τουρκία κάθε ευκαιρία να συνεργαστεί με το NATO». Ακόμη ένα ενδεικτικό στοιχείο αυτού του χάσματος μεταξύ των Συμμάχων ήταν η ασυνήθιστα ειλικρινής κριτική που ασκήθηκε από ορισμένους Υπουργούς Εξωτερικών στην Υπουργική Σύνοδο του NATO την 1η Δεκεμβρίου 2020,

συμπεριλαμβανομένου του απερχόμενου Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, ο οποίος δήλωσε ότι η αγορά ενός ρωσικού οπλικού συστήματος από την Τουρκία ήταν «δώρο» στη Μόσχα και ότι η Τουρκία υπονομεύει την ασφάλεια του NATO και δημιουργεί αστάθεια στην Ανατολική Μεσόγειο σε μια διαμάχη με την Ελλάδα και την Κύπρο που δεν είναι μέλος του NATO. Μετά την υπουργική σύνοδο, ο Γενικός Γραμματέας του NATO Γενς Στόλτενμπεργκ συνομίλησε τηλεφωνικά με τον Γάλλο Πρόεδρο Εμανουέλ Μακρόν, το γραφείο του οποίου δήλωσε ότι οι δύο τους «είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν άμεσα και εμπιστευτικά τις ανησυχίες που εκφράζονται από έναν αυξανόμενο αριθμό συμμάχων όσον αφορά τις στρατηγικές επιλογές της Τουρκίας». Η απάντηση του κ. Ερντογάν ήταν να χαρακτηρίσει τις όποιες κυρώσεις ληφθούν σε βάρος της Τουρκίας ως έλλειψη σεβασμού προς ένα μέλος του NATO. Ήδη στα τέλη Οκτωβρίου, είχε πει σχετικά με τις δοκιμές των συστοιχιών S-400 ότι τέτοιες δοκιμές «...έχουν γίνει και γίνονται. Η στάση των ΗΠΑ δεν μας αφορά καθόλου».

“...η εξελισσόμενη τουρκική εξωτερική πολιτική, που κυμαίνεται από πιο διεκδικητική έως πολύ επιθετική, έχει περάσει από τη διακηρυκτική θέση «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες» στο πρώιμο στάδιο της διακυβέρνησης του ΑΚΡ στο ακριβώς αντίθετο.”

Μια συγκρουσιακή Τουρκία

Εξετάζοντας την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η εξελισσόμενη τουρκική εξωτερική πολιτική, που κυμαίνεται από πιο διεκδικητική έως πολύ επιθετική, έχει περάσει από τη διακηρυκτική θέση «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες» στο πρώιμο στάδιο της διακυβέρνησης του ΑΚΡ στο ακριβώς αντίθετο. Στην πραγματικότητα είναι πολύ δύσκολο να βρεθεί μια γειτονική χώρα που να μην έχει προβλήματα με την Τουρκία. Τα υπάρχοντα ζητήματα με την Ελλάδα έχουν διευρυνθεί σε έκταση και η όλο και πιο επιθετική τουρκική συμπεριφορά έχει φέρει τα δύο μέλη του NATO κοντά σε άμεση στρατιωτική αντιπαράθεση. Πιο δυτικά, σε αντάλλαγμα για στρατιωτική υποστήριξη μέσω της παροχής εξοπλισμού και Σύρων μισθοφόρων, η Άγκυρα επέβαλε στην κυβέρνηση του GNA της Τρίπολης την υπογραφή ενός μνημονίου που υποτίθεται ότι ορίζει μια αποκλειστική οικονομική ζώνη μεταξύ της Τουρκίας και ενός τμήματος των λιβυκών ακτών για το οποίο ο GNA δεν έχει αρμοδιότητα, ενώ αγνοεί πλήρως την ύπαρξη νησιών όπως η Ρόδος και η Κρήτη και έτσι τέμνει την αποκλειστική οικονομική ζώνη που είχε οριοθετηθεί μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας. Η Τουρκία παραβιάζει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κύπρου κάνοντας γεωτρήσεις στην υφαλοκρηπίδα της, αγνοεί κατάφωρα τα ψηφίσματα του ΟΗΕ στα Βαρώσια της Αμμοχώστου και τώρα πιέζει ανοιχτά για λύση δύο κρατών και αντιτίθεται στις προσπάθειες επανένωσης του νησιού με τις οποίες έχει ασχοληθεί ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ. Οι σχέσεις της με την Αίγυπτο βρίσκονται στο ναδίρ, όπως και εκείνες με το Ισραήλ, το οποίο εξοργίζεται από τη συζήτηση περί «απελευθέρωσης της Ιερουσαλήμ», από την ανοιχτή υποστήριξη προς τη Χαμάς και από επιθετικές δηλώσεις, όπως για παράδειγμα από τη Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων (Diyamet) που υπόσχεται να κινητοποιήσει την «ισλαμική Ούμμα» εναντίον του. Το ίδιο ισχύει και για τις χώρες του Κόλπου (με εξαίρεση το Κατάρ, συνοδοιπόρο της Μουσουλμανικής Αδελφότητας), οι οποίες τώρα εμπλέκονται πιο ενεργά με τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου και μποϊκοτάρουν ανοιχτά τα τουρκικά προϊόντα. Η Τουρκία εγκατέστησε μονομερώς στρατιωτική βάση στο εσωτερικό του Ιράκ αδιαφορώντας πλήρως για τις διαμαρτυρίες της Βαγδάτης. Έχει εισβάλει στη Συρία, σε μια διευρυνόμενη αποσύνδεση της πολιτικής της από τις ΗΠΑ και την ΕΕ, με στρατιωτικές επιχειρήσεις που χρησιμοποιούν ευφημισμούς, όπως Επιχείρηση Ειρηνική Άνοιξη και Κλάδος Ελαίας, σε μια προσπάθεια να εδραιώσει την παρουσία της στο εσωτερικό της χώρας και παρουσιάζοντάς την ταυτόχρονα ως αμυντική κίνηση. Οι σχέσεις με το Ιράν είναι χλιαρές με περιστασιακές μικρές αναζωπυρώσεις. Δεν χρειάζεται να μιλήσουμε για τις σχέσεις με την Αρμενία ή το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο φαίνεται να είναι μια από τις λίγες εξαιρέσεις.

“Ενώ απομακρύνεται από τις ΗΠΑ και την ΕΕ και ακολουθεί μια πιο συγκρουσιακή πορεία με τους γείτονές της, η Τουρκία έχει αυξήσει τις επαφές της με τη Ρωσία.”

“Η σχέση της Τουρκίας με τη Ρωσία παρέχει στην Τουρκία κάποια πρόσθετη επιρροή στην περιοχή, αλλά είναι επίσης ένας ακόμη παράγοντας που οι παραδοσιακοί εταίροι της στη Δύση πρέπει να εξετάσουν.”

Ενώ απομακρύνεται από τις ΗΠΑ και την ΕΕ και ακολουθεί μια πιο συγκρουσιακή πορεία με τους γείτονές της, η Τουρκία έχει αυξήσει τις επαφές της με τη Ρωσία. Οι κ.κ. Πούτιν και Ερντογάν, αμφότεροι ισχυρές και αυταρχικές προσωπικότητες, επιδεικνύουν την ικανότητα να προχωρούν σε κινήσεις συνεργασίας υποβαθμίζοντας τις διαφορές τους. Ας μην ξεχνάμε όμως γιατί ο κ. Ερντογάν πήγε στον κ. Πούτιν αμέσως μετά την απόπειρα πραξικοπήματος του 2016. Και παρόλο που κάποιοι προσπαθούν να παρουσιάσουν τη σχέση ως ισότιμη, όπως π.χ. ο Dimitri Trenin ο οποίος υποστηρίζει ότι η Τουρκία είναι η μόνη χώρα που μπορεί να ελέγξει την παρουσία της Ρωσίας στη Συρία, η Ρωσία είναι ο μείζων εταίρος σε αυτή τη σχέση. Στη συριακή επαρχία Ιντλίμπ όπου συνυπάρχει ρωσική και τουρκική στρατιωτική παρουσία υπάρχουν ενδείξεις ότι οι συριακές δυνάμεις (με τη συγκατάθεση, αν όχι την υποστήριξη της Ρωσίας) ετοιμάζουν επίθεση εναντίον των υποστηριζόμενων από την Τουρκία ανταρτών. Οι συνέπειες μιας τέτοιας επίθεσης για την Τουρκία όσον αφορά στην παρουσία και την επιρροή της στην περιοχή και την επακόλουθη πίεση στα σύνορά της από περισσότερους εκτοπισμένους θα είναι σημαντικές. Ο πυρηνικός σταθμός Akkuyu, που κατασκευάζεται και θα λειτουργεί από τη Rosatom, και ο αγωγός TurkStream θα δημιουργήσουν ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία. Η εξάρτηση αυτή θα μπορούσε να αυξηθεί περαιτέρω εάν, όπως ανέφερε ο εκπρόσωπος του Κρεμλίνου Ντμίτρι Πεσκόφ μετά την πρόσφατη συνάντηση Πούτιν-Ερντογάν στο Σότσι, η Τουρκία προχωρήσει στην κατασκευή δύο ακόμη ρωσικών πυρηνικών εργοστασίων. Οι S-400 θα απαιτούν ρωσική τεχνική επίβλεψη, χωρίς να αναφέρουμε ποια περαιτέρω εξάρτηση θα μπορούσε να υπάρξει μέσω πιθανών «κερκόπορτων» στο σύστημα, με ορισμένους εμπειρογνώμονες να μην αποκλείουν περαιτέρω στρατιωτικές προμήθειες υψηλής τεχνολογίας από τη Ρωσία. Επιστρέφοντας από το Σότσι, ο ίδιος ο κ. Ερντογάν μίλησε για την πιθανότητα προμήθειας μιας δεύτερης συστοιχίας S-400, καθώς και για συνεργασία με τη Ρωσία στην παραγωγή στρατιωτικών αεροσκαφών. Η οικονομική και εμπορική συνεργασία θεωρείται ότι είναι περισσότερο προς όφελος της Ρωσίας και στην πραγματικότητα χρησιμοποιήθηκε για πολιτικό σκοπό από τη Ρωσία μετά την κατάρριψη του αεροσκάφους της από την Τουρκία. Η σχέση της Τουρκίας με τη Ρωσία παρέχει στην Τουρκία κάποια πρόσθετη επιρροή στην περιοχή, αλλά είναι επίσης ένας ακόμη παράγοντας που οι παραδοσιακοί εταίροι της στη Δύση πρέπει να εξετάσουν.

Η προσπάθεια μελλοντικών προβλέψεων είναι πράγματι μια δύσκολη αλλά αναγκαία άσκηση. Οι σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και των παραδοσιακών δυτικών εταίρων της στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ βρίσκονται υπό πίεση, πολλοί υποστηρίζουν ότι βρίσκονται σε σταυροδρόμι. Η ΕΕ αναγκάστηκε να συζητήσει την επιθετική συμπεριφορά της Τουρκίας σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και οι ηγέτες συμφώνησαν να συνεχίσουν την εξέταση της σχέσης με την Τουρκία, κάτι που δεν έχουν κάνει ακόμη με σοβαρό τρόπο, εν μέρει λόγω της έλλειψης κοινών απόψεων. Πριν από τις εκλογές που οδήγησαν στην κυβέρνηση Biden, οι Tony Blinken, Jake Sullivan και Michael Carpenter είχαν αναγνωρίσει τη σημασία της Τουρκίας, αλλά είχαν επίσης εκφράσει ανησυχία και σκεπτικισμό για τη μακροπρόθεσμη κατεύθυνση της εξωτερικής πολιτικής του κ. Ερντογάν, αλλά και για τις εντάσεις με την Τουρκία, για τις οποίες είχαν δηλώσει ότι θα απαιτείτο μεγάλη προσοχή από την πλευρά των Ηνωμένων Πολιτειών. Τους τελευταίους μήνες υπήρξαν αρκετές συναντήσεις και τηλεφωνικές συνομιλίες μεταξύ του Υπουργού Εξωτερικών Μπλίνκεν και του ομολόγου του, του Συμβούλου Εθνικής Ασφάλειας Σάλιβαν και του επικεφαλής συμβούλου του κ. Ερντογάν Ιμπραήμ Καλίν, καθώς και πιο χαμηλόβαθμων αξιωματούχων των ΗΠΑ και της Τουρκίας, χωρίς να έχει αναφερθεί ή να αναμένεται κάποια θετική κίνηση σύντομα. Και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού έχει διατυπωθεί σαφώς ότι η προσπάθεια για την επίτευξη κατανόησης σχετικά με το πού βρίσκεται (ή προς τα πού κατευθύνεται) η Τουρκία και πώς θα αντιμετωπιστεί το ζήτημα θα απαιτήσει στενή συνεργασία μεταξύ της ΕΕ και των ΗΠΑ. Κάτι τέτοιο ωστόσο εξακολουθεί να εκκρεμεί.

“Και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού έχει διατυπωθεί σαφώς ότι η προσπάθεια για την επίτευξη κατανόησης σχετικά με το πού βρίσκεται (ή προς τα πού κατευθύνεται) η Τουρκία και πώς θα αντιμετωπιστεί το ζήτημα θα απαιτήσει στενή συνεργασία μεταξύ της ΕΕ και των ΗΠΑ. Κάτι τέτοιο ωστόσο εξακολουθεί να εκκρεμεί.”

Η εικόνα που αποτυπώθηκε με βάση τα παραπάνω επικεντρώνεται στον μετασχηματισμό της τουρκικής κοινωνίας, την πολιτική δυναμική και του στρατού, τη στροφή που έχει πάρει η τουρκική εξωτερική πολιτική όσον αφορά στα χρησιμοποιούμενα μέσα και την κατεύθυνση και τον αντίκτυπο που έχουν αυτές οι αλλαγές στην περιοχή και στη σχέση της Τουρκίας με τη Δύση. Τι θα πρέπει, λοιπόν, να εξετάσουν περαιτέρω οι διαμορφωτές της μελλοντικής κατεύθυνσης της ΕΕ και των ΗΠΑ;

Οι αλλαγές στην τουρκική κοινωνία, τη δομή και την κουλτούρα της ήρθαν για να μείνουν στο άμεσο μέλλον. Ο αντιδυτικός προσανατολισμός της κοινής γνώμης, ο οποίος φάνηκε ξεκάθαρα σε ένα πρόγραμμα που ξεκίνησε το 2020 από το German Marshal Fund των ΗΠΑ και το Πανεπιστήμιο Bilgi (όπου οι ερωτηθέντες προσδιόρισαν τις ΗΠΑ ως τη μακράν μεγαλύτερη απειλή για την Τουρκία και τη Ρωσία ως τον δεύτερο μεγαλύτερο εταίρο της) θα εξακολουθεί να αποτελεί παράγοντα στη διαμόρφωση των αποφάσεων. Ο εθνικισμός θα παραμείνει μια καθοριστική δύναμη στην εξωτερική πολιτική και μια υπολογίσιμη δύναμη και στην εσωτερική πολιτική. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τόσο το ΑΚΡ αλλά και το κορυφαίο κόμμα της αντιπολίτευσης CHP βρίσκονται σε συνεργασία με ακραία εθνικιστικά κόμματα και αμφότερα ανταγωνίζονται στην εθνικιστική ρητορική, θα πρέπει να αναμένεται ότι ο εθνικισμός θα διαπεράσει τις κομματικές διαφορές και θα συνεχίσει σε μεγάλο βαθμό να κάνει το ίδιο και στις ένοπλες δυνάμεις. Η θρησκεία θα επηρεάζει περισσότερο το ΑΚΡ, αλλά, δεδομένης της επέκτασης της σημασίας της σε ευρύτερα τμήματα της κοινωνίας και της δημόσιας διοίκησης, συμπεριλαμβανομένων των ενόπλων δυνάμεων, η επιστροφή σε έναν ισχυρό κοσμικό χαρακτήρα ως φιλοσοφία του κράτους είναι απίθανη. Όσον αφορά στον σημαίνοντα ρόλο της θρησκείας, είδαμε με πολύ ενδιαφέρον έναν Τούρκο αναλυτή να συμβουλεύει ότι θα πρέπει να παρακολουθούμε τις προϋποθέσεις εισαγωγής στις τουρκικές στρατιωτικές ακαδημίες. Επιπλέον, υπό την αιγίδα του ΑΚΡ τις τελευταίες δύο δεκαετίες μεγάλα τμήματα της οικονομίας έχουν περάσει στα χέρια μιας νέας επιχειρηματικής τάξης, η οποία δεν είναι αντιπροσωπευτική των προηγούμενων κοσμικών επιχειρηματιών. Αυτές οι δυναμικές θα συνεχίσουν να επιβάλλουν αξίες, τη διαμόρφωση αποφάσεων και πολιτικής στην πολιτική τάξη, η οποία μπορεί να μην τις απορρίψει εξ αρχής. Είναι ίσως επίσης δικαιολογημένη η περαιτέρω εστίαση στις μεθόδους ήπιας ισχύος και τις επιχειρήσεις πληροφόρησης που απευθύνονται σε Ευρωπαίους τουρκικής καταγωγής και χρησιμοποιούνται από την Diyanet και άλλες κρατικές υπηρεσίες, σε συνδυασμό με τη χρήση των μουσουλμάνων μεταναστών ως μέσο αύξησης της ισλαμικής παρουσίας στην ΕΕ και ως οπλοποιημένη απειλή (κάτι που είδαμε την άνοιξη του 2020).

Εξετάσαμε τις αλλαγές στον προσανατολισμό και τη σύνθεση του στρατού. Επιπλέον, οι στρατιωτικές δυνατότητες της Τουρκίας έχουν αυξηθεί και θα συνεχίσουν να αυξάνονται. Ήδη η εγχώρια βιομηχανία όπλων καλύπτει το 65% των αναγκών, οι οποίες περιλαμβάνουν εξοπλισμό υψηλής τεχνολογίας, όπως μη επανδρωμένα αεροσκάφη και μη επανδρωμένα πλοία που πρόκειται σύντομα να τεθούν σε λειτουργία. Η Ρωσία αντιπροσωπεύει το 13% των προμηθειών. Το υπόλοιπο 22 % (κυρίως υψηλής τεχνολογίας) προέρχεται σε αυτό το στάδιο σε μεγάλο βαθμό από δυτικές πηγές, όπως μαρτυρούν οι σημαντικές συμβάσεις με τη Γερμανία, την Ισπανία και την Ιταλία. Αλλά όσοι κοιτάζουν στο μέλλον ίσως θα θελήσουν επίσης να σημειώσουν ότι η Τουρκία και η Ουκρανία υπέγραψαν συμφωνίες στρατιωτικής συνεργασίας τον Οκτώβριο του 2020 και εργάζονται ήδη σε 50 κοινά έργα, ορισμένα από αυτά από το 2018. Η Ουκρανία, η οποία διατηρεί ακόμη μέρος της εξοπλιστικής παράδοσης από τη σοβιετική εποχή, αναμένεται να μεταφέρει τεχνολογία στη νεοσύστατη διαστημική υπηρεσία της Τουρκίας και σε ένα εργαστήριο δορυφορικής έρευνας και ανάπτυξης της Roketsan, του

“...οι στρατιωτικές δυνατότητες της Τουρκίας έχουν αυξηθεί και θα συνεχίσουν να αυξάνονται.”

κορυφαίου κατασκευαστή πυραυλικών και πυραυλικών κινητήρων και δορυφόρων της. Οι βιομηχανίες των δύο χωρών θα συνεργαστούν επίσης στην E&A για την τεχνολογία κινητήρων, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης ενός κινητήρα αεριοθούμενου αεροσκάφους στο σχεδιαζόμενο τουρκικό μαχητικό TFX και της έναρξης ενός κοινού προγράμματος μη επανδρωμένων αεροσκαφών μεγάλης εμβέλειας. Υπάρχει επίσης συζήτηση σχετικά με την ανάπτυξη ενός νέου μεταφορικού αεροσκάφους που θα βασίζεται στο AN-178 της Ουκρανίας. Άλλα έργα αφορούν κινητήρες στροβιλοελικοφόρων και ντίζελ, συστήματα ραντάρ και επιτήρησης, ενεργά/παθητικά ρομποτικά συστήματα, καθώς και πυραύλους cruise που η Τουρκία σχεδιάζει να ενσωματώσει στα υποβρύχια stealth που κατασκευάζει με τη βοήθεια της Γερμανίας.

Μια ματιά στο μέλλον

Η μάλλον εκτεταμένη απαρίθμηση των αυξανόμενων τουρκικών στρατιωτικών δυνατοτήτων οδηγεί στο ερώτημα πώς αυτό θα επηρεάσει την πολιτική ή, φυσικά, αν καθοδηγείται από αυτήν. Όταν ο κ. Akar, ο υπουργός Άμυνας, λέει ότι η Τουρκία θα συνεχίσει τις διεκδικήσεις της στην Ανατολική Μεσόγειο και θα επικρατήσει επειδή είναι ισχυρή, θα πρέπει κανείς να το συμπεριλάβει στους υπολογισμούς για το τι πρόκειται να ακολουθήσει, τουλάχιστον όσον αφορά στην περιφερειακή εξωτερική της πολιτική, και να λάβει σοβαρά υπόψη του τέτοιες εκτεταμένες προσπάθειες προμηθειών και ανάπτυξης. Ίσως αυτό να έχει κατά νου η τουρκική πολιτική ηγεσία όταν προτρέπει τους συνομιλητές της να έχουν κατά νου τα νέα δεδομένα. Τούτου λεχθέντος, η ευπάθεια της τουρκικής οικονομίας είναι μέρος της συνολικής πραγματικότητας και όπως ανέφερε ένας Τούρκος αναλυτής υπάρχει μια αντίθεση για τη σημερινή ηγεσία μεταξύ της πολιτικής επιβίωσης (με την τόνωση του εθνικισμού) και της οικονομικής ανάκαμψης.

“...η ευπάθεια της τουρκικής οικονομίας είναι μέρος της συνολικής πραγματικότητας και όπως ανέφερε ένας Τούρκος αναλυτής υπάρχει μια αντίθεση για τη σημερινή ηγεσία μεταξύ της πολιτικής επιβίωσης (με την τόνωση του εθνικισμού) και της οικονομικής ανάκαμψης.”

Παρ' όλα αυτά, ο κ. Ερντογάν σχεδιάζει να παραμείνει μαζί μας για ένα ακόμη διάστημα, με τον τρέχοντα πολιτικό του ορίζοντα να είναι το 2023, όταν στοχεύει να κερδίσει άλλη μια θητεία ως πρόεδρος και να εγκαινιάσει τη δεύτερη εκατονταετηρίδα της Τουρκικής Δημοκρατίας ως ο νέος Ατατούρκ. Θα συνεχίσει να αισθάνεται ως παρείσακτος, όπως έκανε μεγαλώνοντας σε μια φτωχή συνοικία της Κωνσταντινούπολης με γονείς από τη διαφορετική Τουρκία των βορειοανατολικών επαρχιών, γεγονός που θα συνεχίσει να επηρεάζει τις απόψεις του, ιδίως σε ό,τι αφορά τη Δύση. Έχει διατυπώσει τις απόψεις του για τη Δύση αρκετά ξεκάθαρα και αρκετά δημόσια σε πολλές περιπτώσεις όλα αυτά τα χρόνια, και με τρόπο που ξεπερνά εκείνον ενός πολιτικού που απλώς επιδιώκει την προσοχή του κοινού. Αποσαφηνίζοντας τις απόψεις του σχετικά με τη δυτική εμπλοκή στην έρευνα υδρογονανθράκων στην Ανατολική Μεσόγειο δήλωσε την 1η Σεπτεμβρίου 2020: «Η εποχή εκείνων που επί αιώνες δεν άφησαν καμία περιοχή ανεκμετάλλευτη..., καμία κοινότητα μη σφαγιασμένη και κανένα ανθρώπινο ον μη καταπιεσμένο, φτάνει στο τέλος της». Σε ομιλία του στις 18 Οκτωβρίου 2020, αφού κατηγορήσε τις ΗΠΑ, τη Γαλλία και τη Ρωσία ότι προμηθεύουν όπλα στην Αρμενία στη σύγκρουσή της με το Αζερμπαϊτζάν, διερωτήθηκε για τους λόγους που έφεραν τις ΗΠΑ στη Συρία για να δημιουργήσουν, όπως είπε, 24 βάσεις εκεί. Συνέχισε κατηγορώντας τις δυτικές χώρες για χειραγώγηση και ότι «μας έρχονται με σενάρια και παιχνίδια σε παγκόσμια κλίμακα». Σε πιο απειλητικό και αποκαλυπτικό τόνο, πρόσθεσε «...ματαιώνουμε κάθε ένα από αυτά τα σενάρια. Το κάναμε στο Ιράκ, το κάναμε στη Συρία, το κάναμε στη Μεσόγειο, το κάναμε στη Μαύρη Θάλασσα και... σε όλες τις διεθνείς πλατφόρμες στις οποίες συμμετέχουμε. Τώρα... αυτή η χώρα προχωράει στην επιδίωξη των δικών της στόχων, όχι προς την κατεύθυνση που πιέζουν οι άλλοι».

“...ο κ. Ερντογάν σχεδιάζει να παραμείνει μαζί μας για ένα ακόμη διάστημα, με τον τρέχοντα πολιτικό του ορίζοντα να είναι το 2023, όταν στοχεύει να κερδίσει άλλη μια θητεία ως πρόεδρος και να εγκαινιάσει τη δεύτερη εκατονταετηρίδα της Τουρκικής Δημοκρατίας ως ο νέος Ατατούρκ.”

Όσοι θα αναλογιστούν τα βήματα που θα ακολουθήσουν, καλά θα κάνουν να λάβουν υπόψη τους τον μεγάλο βαθμό συνέπειας στο οικοδόμημα που έχουν θεμελιώσει οι ιθύνοντες στην Τουρκία, καθώς και στις πολιτικές που σχετίζονται με αυτό. Στην προαναφερθείσα ομιλία του τον Απρίλιο του 2012, ο τότε υπουργός Εξωτερικών Αχμέτ Νταβούτογλου, ήταν σαφής: «Στην ιστορική πορεία του ιερού μας έθνους, το AKP σηματοδοτεί τη γέννηση μιας παγκόσμιας δύναμης και την αποστολή για μια νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων».

Στις 9 Δεκεμβρίου του 2020, ο Ιμπραήμ Καλίν, εκπρόσωπος και επικεφαλής σύμβουλος του προέδρου Ερντογάν, ρωτήθηκε ποια είναι η στρατηγική άποψη της Τουρκίας. Απάντησε λέγοντας ότι αναδύεται ένας πολυπολικός κόσμος και ότι τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρήθηκε αποδυνάμωση των παλαιών συμμαχιών και άνοδος νέων. Ενώ αναγνώρισε ότι η Τουρκία είναι μέρος του NATO, ζήτησε ευελιξία από τη Συμμαχία, η οποία θα πρέπει να λάβει υπόψη της αυτό που «η γεωγραφία μας μάς επιβάλλει». Η Τουρκία είναι με τους συμμάχους είτε, αλλά και με τα δικά της συμφέροντα και δεν βλέπει την κατάσταση ως παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος. Με πιο αποκαλυπτικό τρόπο συνέχισε εξηγώντας ότι ο κ. Ερντογάν είναι επικριτικός απέναντι στο διεθνές σύστημα και ότι κατά την άποψή του το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών θα πρέπει να αποτελείται από περισσότερα από τα σημερινά πέντε μόνιμα μέλη, ότι οι διεθνείς σχέσεις θα πρέπει να «βασίζονται στην ισότητα» και ότι η «ευρωκεντρική θεώρηση του κόσμου έχει τελειώσει», εξηγώντας ότι «χρειαζόμαστε μια σωστή ανάγνωση της νέας παγκόσμιας δυναμικής». Τίθεται επίσης το ερώτημα αν αυτή είναι μια άποψη που διατυπώνεται αποκλειστικά από τον κ. Ερντογάν και έναν στενό κύκλο γύρω του ή αν στην πραγματικότητα αντανακλά μια ευρύτερη αντίληψη σε όλη την τουρκική ελίτ. Ο Sinan Ulgen, γνωστός αναλυτής των τουρκικών υποθέσεων, σε άρθρο του για το Carnegie Europe με τίτλο «Επαναπροσδιορίζοντας την αμερικανοτουρκική σχέση», που δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2021, παρότι διαπιστώνει μια «...αυξανόμενη απόκλιση σε ό,τι αφορά το πώς βλέπουν τον κόσμο η Άγκυρα και η Ουάσιγκτον...», προσθέτει σχετικά με το θέμα αυτό: «Οι τουρκικές πολιτικές ελίτ πιστεύουν ακράδαντα ότι μια επιτυχή επανατοποθέτηση της χώρας τους σε αυτό το πολυπολικό περιβάλλον θα ωφελήσει το έθνος μακροπρόθεσμα».

Παίρνοντας λοιπόν αφορμή από τα όσα λένε οι Τούρκοι πολιτικοί και αναλυτές, αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε είναι η δική τους αντίληψη της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, η νέα τους άποψη για τον κόσμο και την ανάδυση νέων συμμαχιών μετά την αποδυνάμωση των παλαιών (συμπεριλαμβανομένου του NATO στο οποίο ανήκει η Τουρκία αλλά από το οποίο απαιτεί ευελιξία και συνεκτίμηση των γεωγραφικών πραγματικοτήτων και του εθνικού της συμφέροντος), καθώς και το τι σημαίνει από πλευράς τους η σωστή ανάγνωση της νέας παγκόσμιας δυναμικής. Για παράδειγμα, περιλαμβάνει τις οκτώ στρατιωτικές βάσεις που έχει δημιουργήσει η Τουρκία στην Αλβανία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Λιβύη, την Κύπρο, τη Συρία, το Ιράκ, το Κατάρ και τη Σομαλία; Θα αλλάξουν αυτές οι απόψεις και οι παράμετροι μετά την αποχώρηση του κ. Ερντογάν και του AKP ή είναι τόσο βαθιά ριζωμένες στη μετασηχματισμένη Τουρκία ώστε να αντέξουν και μετά από αυτό;

Το πραγματικό ζήτημα είναι πώς θα προσεγγίσουμε το ζήτημα της Τουρκίας, την άποψή της για τις ΗΠΑ, την Ευρώπη και τον κόσμο. Πώς αντιμετωπίζει κανείς τη νέα επιθετική εξωτερική πολιτική και τα πολλά και σοβαρά προβλήματα που δημιουργεί σε πολλούς από τους γείτονές της και την ευρύτερη περιοχή; Αρκεί μια αποσπασματική, τακτική προσέγγιση που «βουλώνει τις τρύπες» (όπως αυτή που προφανώς εφαρμόστηκε πρόσφατα από την τουρκική πλευρά), με πρωταρχικό ή και μοναδικό μέλημα το «να μη χαθεί η Τουρκία»; Ένας υψηλόβαθμος Αμερικανός διπλωμάτης με πρόσφατη εμπειρία στην Άγκυρα, μιλώντας για αυτό που αποκάλεσε «δομικό συστημικό παράγοντα» στις

“Τέτοια ερωτήματα θα απαιτήσουν απαντήσεις από κοινού από τις ΗΠΑ και την ΕΕ για την επείγουσα ανάπτυξη μιας κοινής προσέγγισης προς τη χώρα αυτή, η οποία, όπως το έθεσε ένας αναλυτής, μπορεί να «παραμείνει σύμμαχος αλλά όχι εταίρος».”

σχέσεις με την Τουρκία, είπε ότι δεν είναι πλέον σαφές ποιος είναι ο εχθρός. Ένας Τούρκος αναλυτής επεσήμανε ότι οι αντιλήψεις των ΗΠΑ και της Τουρκίας για τις απειλές δεν συγκλίνουν πλέον. Είναι λοιπόν προτιμότερη μια στρατηγική προσέγγιση μέσω, σύμφωνα με τις απόψεις του κ. Ερντογάν, «μιας σωστής ανάγνωσης της νέας παγκόσμιας δυναμικής»; Θα αποφασίσουν η ΕΕ και η νέα αμερικανική κυβέρνηση να παρέμβουν, να αναλάβουν περιφερειακή πρωτοβουλία και ευθύνη και να καλύψουν το στρατηγικό κενό που δημιουργήθηκε τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια και διευκολύνει τέτοιου είδους συμπεριφορά;

Τέτοια ερωτήματα θα απαιτήσουν απαντήσεις από κοινού από τις ΗΠΑ και την ΕΕ για την επείγουσα ανάπτυξη μιας κοινής προσέγγισης προς τη χώρα αυτή, η οποία, όπως το έθεσε ένας αναλυτής, μπορεί να «παραμείνει σύμμαχος αλλά όχι εταίρος».